

Knowledge Consortium of Gujarat
 Department of Higher Education, Government of Gujarat
JOURNAL OF EDUCATION
 ISSN : 2320-0014

Year-1 | Issue-3 | Continuous issue-3 | January-February 2013

આજનું શિક્ષણ: ટેકનોલોજીનો વિકાસ કે માનવતાનો હાસ

સારાંશ

આજનું શિક્ષણ શું મનુષ્યમાં રહેલા મનુષ્યત્વને ઉજાગર કરતું જોવા મળે છે ખરું? કેમકે એમાં આત્માના શિક્ષણનો અભાવ છે. માનવ શરીરને મારી શકાય છે પણ આત્માને કે વિચારને મારી શકાતો નથી આમ, શિક્ષણ પાસેની આપણી અપેક્ષાઓ નાનીસુની નથી. વાસ્તવિક શિક્ષણ વિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મનો સમન્વય સાધી આપતું હોય, સંસ્કૃતિ - પ્રકૃતિ સાથે સંવાદ રચી આપતું હોય, યોગ, ઉદ્યોગ અને સહયોગ ધ્વારા સંવેદનાઓના સંસ્કારનું સિંચન કરતું હોય, સારા- નરસાનો ભેદ શીખવવા સંશ્રલેષણ અને વિશ્રલેષણ કરતાં શીખવવું હોય, ઘસાઇને ઉજાગા થવાની સેવાકીય લાગણીને વિકાસવંતું કરતું હોય અને માનવતાને પ્રગટાવતી અનુકંપા પેદા કરતું હોય એવું ટકાઉ શિક્ષણ અનિવાર્યપણે પ્રયોજવું પડશે અને તે માટે કોઈ નો પણ દોષ કાઢવા વિના આપણે સઘન, વ્યવહારું, અસરકારક, વૈજ્ઞાનિક અને ટકાઉ ઉકેલ શોધ્યા વિના છૂટકો નથી.

પ્રસ્તાવના

આગાડી સિસોટી વગાડવાથી નહીં પણ વરાળમાં સંઘરાયેલી શક્તિથી ચાલે છે.

આજે જ્યારે પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં શિક્ષણ અને તેની ઉપયોગિતા સફળ પુરવાર થતી આવી છે ત્યારે આજના સ્પર્ધાત્મક યુગમાં શિક્ષણ પાયાનું અને મોખરાનું સ્થાન ધરાવે છે એવા શિક્ષણક્ષેત્રે વૈજ્ઞાનિકયુગ, કમ્પ્યુટરયુગ અને ટેકનોલોજીયુગનું અવતરણ થયું, જેને આધુનિકીકરણ અને વૈશ્લેષિકરણના બેનર લાગ્યા છે. તે આ બધીજ બાબતો આમ જોવા જતા જણાય છે કે તે ફક્ત માનવ જીવનના ફૂલેવર માટે જ છે. શિક્ષણ ધ્વારા ત્રણ પ્રકાર જીવન શ્રેયકર બને છે. (૧) ભવ્ય (૨) ભદ્ર અને (૩) ભાવ. જે અનુક્રમે માનવ અવસ્થાની ત્રણ અવસ્થાઓ બાળપણ, યુવાની અને ઘડપણને ઘડે છે.

(૧) ભવ્ય જીવન:

વિદ્યાર્થી અવસ્થાએ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની સર્વોચ્ચ અવસ્થા છે. જેમાં પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને ઉચ્ચશિક્ષણથી તેના ઘડતરની પકિયા શરૂ કરે છે. બાલ્યાવસ્થાનું બીજું નામ શિક્ષણથી જીવન ને ભવ્ય બનાવવું થાય છે.

(૨) ભદ્ર જીવન:

યૌવન માનવ જીવનની બીજી અવસ્થા છે. જે શિરમોર છે. પરંતુ અતિસંવેદનશીલ છે. આ સમયમાં મેળવેલા જ્ઞાનને કેળવવાનું અને પકવવાનું હોય છે. જે બહુ કઠિન અને જટીલ છે. તેમાથી પસાર થવું, ટકી રહેવું અઘરું જરૂર છે. પરંતુ અશક્ય નથી અને એમાં એ શિક્ષણ સાથે સતત રહી કામ કરતો રહે ત્યારે તેના ડગ ભદ્ર જીવન તરફ છે એમ કહેવાય. જેનાથી તે પરિપકવ બને છે.

(૩) ભાવ જીવન:

કોઈ કે સાચું જ કહ્યું છે કે જેનું બચપણ ઘડાયું તેની યુવાની કેળવાઈ અને તેનું જ ઘડપણ સમજાયું અને જીવાયું. આ બધી અવસ્થાઓમાં શિક્ષણની અસરકારકતા જવાબદાર છે. જ્ઞાન મેળવવું, જ્ઞાનને પકડવું અને પછી જ્ઞાનની સમજણ આવે તે ભાવ જીવન છે. અને એનાથીજ પોતાનું અને અન્યોનું હિત સઘાય છે. આજના ટેક નોલોજીના યુગમાં શિક્ષણ સારા ઇજનેરો, વકીલો,

ટેક નિશ્ચનો, ડાકટરો વગેરે બનાવવામાં સફળ રહ્યું છે. જ્યારે સારો માણસ બનાવવામાં નિષ્ફળ રહેલું જોવા મળે છે. આધુનિક શિક્ષણે

જેમ સોડિયમ વગરનું મીઠું, ચરબી વગરનું ઘી, ઝેર વગરનો સાપ તેમ સંવેદના અને માનવતા વગરના માણસ પેદા કર્યા છે! સમગ્ર વિશ્વ માટે જો કોઈ પડકાર રૂપ પ્રક્રિયા હોય તો તે મનુષ્યમાં મનુષ્યત્વનું નિરૂપણ કરવાની છે. જે સંદર્ભે એક ઉપદેશાત્મક ઠેકડી પણ આદિકાળમાં ઉડાવવામાં આવી હતી, જેમાં એથેન્સના ડાયોજિનિસ ભર બપોરે હાથમાં ફાનસ લઈને માણસની શોધ કરવા નીકળી પડ્યા હતા. એ ઉપરાંત 'શિક્ષણની સોનોગ્રાફી' નામના પુસ્તકમાં મુનિ ઉદય પણ જણાવે છે કે: "The heart of Education is the Education of the heart !"

આજના આધુનિક શિક્ષણે દુનિયા ને ચાર દિવાલની વચ્ચે લાવી દીધી છે પરંતુ એ ચાર દિવાલ વચ્ચેના ચાર વ્યક્તિઓ વચ્ચે જાણે સ્મશાન સમાન વાતાવરણ ઊભું કર્યું છે. જ્યાં શરીર તો હોય છે, આત્મા હોતો નથી બધા એકબીજા સાથે ખુલ્લા મને પોતાની રજૂઆતો રજૂ કરી શકતા નથી વાસ્તવમાં વિધિસરનું શિક્ષણ ફક્ત માહિતીઓ જ આપે છે જ્યારે અવિધિસરનું શિક્ષણ સંસ્કાર - મૂલ્યો વગેરે આપે છે. આથી સમાજ માટે ઉપકારક અવિધિસરનું શિક્ષણ જ છે. વિધિસરનું શિક્ષણ જ્ઞાનને 'ટાન્સફર' કરવાનું અને અવિધિસરનું શિક્ષણ જ્ઞાનને 'જનરેટ' કરવાનું કામ કરે છે. આજનું શિક્ષણ કેરીમાં રસનું પ્રમાણ વધારવા કરતા ગોટલાનું કદ વધારનારું છે. આજની ઉગતી પેઢીમાં સામાજિક અને નૈતિક મૂલ્યોનો હા=સ થવો એ બાબત ઘણા ગંભીર સામાજિક અને નૈતિક સંઘર્ષોને જન્મ આપે છે. તેથી આજના શિક્ષણને મૂલ્યલક્ષી બનાવવું, સંભાળવું અને જતન કરવું એ અત્યંત જરૂરી બન્યું છે. તેથી જ ડો. સર્વપલ્લી રાઘાકૃષ્ણને કહ્યું છે કે, 'સભ્યતાનું નિર્માણ યંત્રોથી નહિ, મૂલ્યોથી થાય છે.'

આજે ટેક નોલોજી આપણા જીવન ઉપર એટલી સવાર થઈ ગઈ છે કે આપણે જીવનમાંથી સાહજિકતા ને સ્વાભાવિકતા ગુમાવી દીધી છે. ટેક નોલોજી જીવન માટે જરૂરી છે. વિજ્ઞાન અને ટેક નોલોજીથી આપણું જીવન સુખી ને સમૃદ્ધ જરૂર બન્યું છે, પણ 'અતિ સર્વત્ર વર્જયેત ' એ ન્યાયે કોઈ પણ વસ્તુનો અતિરેક હાનિકારક બની જાય છે. ટેક નોલોજી આપણી ગુલામ બનવી જોઈએ એને બદલે આપણે ટેક નોલોજીનાં ગુલામ બની ગયા છીએ.

આમ જોવા જઈએ તો ટેક નોલોજીનો વિકાસ એ એક સારી સારી છે, પણ કડવી વાસ્તવિકતા એ છે કે ટેક નોલોજીમાં જેમ ભરતી આવે છે તેમ આપણા જીવનમાંથી ઉષ્મા અને લાગણીની ઓટ આવતી જાય છે. આજે જાહેર જગ્યાઓ ઉપર માનવ મહેરામણ તો જોવા મળે છે પરંતુ તેમનામાં જે પ્રેમની લાગણી હોવી જોઈએ એ આજે દુર્લભ બની છે. માનવ સંબંધો છીછરા અને ઉપરછલ્લા બની ગયા છે.

જ્યારે ઘડિયાળની શોધ થઈ ત્યારે તે આપણી સગવડ માટે થઈ હતી. પરંતુ ટેક નોલોજીની જેમ જ આપણે ઘડિયાળના પણ ગુલામ થઈ ગયા છીએ. કોઈપણ સ્નેહીજનને અચાનક મળવાનો વિચાર આવ્યો હોય તો પણ એને દાબી દેવો પડે છે. કેમ કે આજે એપોઇન્ટમેન્ટ યુગ છે. કોઈને એપોઇન્ટમેન્ટ લીધા વિના મળવા જવાય જ નહીં ને જો અચાનક જઈ યડો તો સ્નેહીજનનું મોઢું જોવા જેવું થઈ જાય. વળી આજે ઇલેક્ટ્રોનિક્સ અને ટેક નોલોજીનો જમાનો છે. ત્યારે ઘેર-ઘેર ટેલિવિઝન આવી ગયા છે એ ટેલિવિઝન ની ૪૦ થી ૫૦ ચેનલો ઉપર જાત-જાત ની અને ભાત-ભાતની સિરિયલો જોવા મળે છે. તમે અચાનક કોઈકના ઘરે જઈ યડો અને એજ સમયે તેઓ કોઈ સિરિયલ જોતા હોય તો યજમાન ડિસ્ટર્બ થઈ જાય છે. મનુષ્ય જીવન આટલી હદ સુધી કૃત્રિમ બની ગયું છે. ટેક નોલોજીએ સમાજજીવનની સમગ્ર સમતુલા જ ગુમાવી દીધી છે.

શિક્ષણમાંથી માનવતાના હાસ થવાના કારણો :

આજના યાંત્રિક યુગમાં માનવતાલક્ષી શિક્ષણનો હાસ થવો એ ખૂબજ ગંભીર સામાજિક અને નૈતિક સંઘર્ષોને જન્મ આપે છે. તેથી પ્રવર્તમાન શિક્ષણને મૂલ્યલક્ષી, માનવતાલક્ષી બનાવી સંભાળવું અને તેનું જતન કરવું અત્યંત જરૂરી બની ગયું છે.

1. પાલક (માતા- પિતા) પાસે પોતાના સંતાનોનું ધ્યાન રાખવા કે સંસ્કારીત કરવા માટે સમયનો અભાવ .
2. વિભક્ત કુટુંબ પ્રથાને કારણે સંયુક્ત કુટુંબની ભાવના સંયમ, સહિષ્ણુતા , મદદ , પરસ્પરની સહાનુભૂતિ વગેરે લુપ્ત થવા લાગ્યા છે.
3. પશ્ચિમી સંસ્કૃતિનું આધુનું અનુકરણ અને વિવિધ યાંત્રિક આયામોની માનવીય વિચાર સંસ્કૃતિ ઉપર વિભત્સ અસર.
4. ગ્રામ્ય સંસ્કૃતિનું શહેરી સંસ્કૃતિમાં રૂપાંતરણ જેથી સહજ અને સ્વાભાવિક મૂલ્યોમાં તીરાડ.
5. ગ્રામ્ય જીવનની બાલ્યાવસ્થાની વિવિધ નૈસર્ગિક મૂલ્ય વિકસાવતી ભારતીય રમતોનું સ્થાન કમ્પ્યુટર ગેઇમ ને આપવું.
6. આપણા રાષ્ટ્રીય, ધાર્મિક, સામાજિક અને શૈક્ષણિક ઉત્સવો પાછળનું સામ્રાજ્ય સંવેદનાઓ, લાગણીઓ પ્રોફેશનલ બનતી ગઈ અને તેમાં છુપાયેલું તત્વ, સત્વ, મહત્વ અને અસ્તિત્વ વિખેરાતા હોય એવું લાગે છે.
7. કમ્પ્યુટર, ઇન્ટરનેટ, ઇ-મેઇલ , વેબસાઇટ , મોબાઇલ, ઓનલાઇન વગેરે ટેક નોલોજીના અતિકમણના કારણે સામાન્ય જીવનમાંથી ધર્મ - સામાજિકતા નૈતિકતા - કુટુંબપ્રેમ વગેરે જેવા મૂલ્ય અભિગમોનો વિનાશ થવાની શરૂઆત થઈ રહી છે.

8. પ્રસ્તુત ટેક નોલોજી ના જમાના મા ભોગવાદ અને ભોતિકવાદ ના ભરડા એ આજ ના વિદ્યાર્થીઓ મા વડીલો ની મર્યાદા, સંસ્કારપૂર્ણ વર્તન, મા-બાપ પ્રત્યે ની સહાનુભૂતિ, વડીલોની મર્યાદા, શિષ્ટવ્યવહાર વગેરેથી અડગા મૂકી દીધા છે.

માનવતાલક્ષી શિક્ષણ પ્રસ્થાપિત કરવાના અભિગમો:

માનવતાલક્ષી શિક્ષણ એ રાતોરાતની પ્રક્રિયા નથી. લાંબા સમયનું અને ધીરજલક્ષી કાર્ય છે. સમાજ નો ઉચ્ચ વર્ગ તે તરફ ચિંતિત જરૂર છે પરંતુ માત્ર ચિંતન નહીં, સાથે મળી ને સહચિંતન -આયોજન-અમલીકરણ કરવું જ રહ્યું. માનવતાલક્ષી શિક્ષણને પ્રસ્થાપિત કરતા આવા અભિગમો ને જાણીએ.

1. માતા-પિતા પોતાના સંતાનો ના સંસ્કાર વિકાસ માટે યોગ્ય સમય ની જાળવણી કરે.
2. ટેલીવિઝનનો સદુપયોગ કરવો જેમાં ઘણી બાબતો સારી અને ઉપયોગી પ્રસારિત થતી હોય છે તે જોવા માટે વિદ્યાર્થીઓને પ્રેરીત કરવા. દા.ત:- વિવધ ભાષામાં પ્રસારિત થતા સમાચાર, વૈવિધ્યપૂર્ણ ઇતિહાસ, ડિસ્કવરી ચેનલવગેરે.
3. વૈવિધ્યપૂર્ણ ચેનલો ઉપરના અરૂચિકર કાર્યક્રમોથી વિદ્યાર્થીઓને દૂર રાખવા
4. શાળા કોલેજમાં પ્રાર્થના,સ્વાસ્થ્યશિક્ષણ,યોગાભ્યાસ અન્ય સામાજિક કાર્યો વગેરેનું આયોજન અને અમલીકરણ વિદ્યાર્થીઓ પાસે કરાવવું .
5. સમાજ સુધારકો ,હિતચિંતકો તેમજ સજ્જન વ્યક્તિઓની સમયાંતરે વિચાર ગોષ્ઠિ વિદ્યાર્થી સમક્ષ રજૂ કરવી.
6. સંયુક્ત કુટુંબની વિભાવના સમર્થ બને તેવા શાલીન અને આદર્શ કુટુંબો સાથેનો વાર્તાલાપ ગોઠવવો .
7. રામાયણ, મહાભારત, ગ્રંથ ,વેદ, ઉપનિષદ ,શ્રીમદ્ ભગવદગીતા વગેરે ભારતીય મહાકાવ્યો નું નિયમિત રસપાન કરાવતા કાર્યક્રમો વિદ્યાર્થી સમક્ષ મૂકવા.
8. ઘર, કુટુંબ ,શાળા સમાજ વગેરે ધ્વારા પૂરતું વિદ્યાચક પ્રતિપોષણ આપવું જોઈએ.
અંતે,
9. પાણી વડે કમળ, કમળ વડે પાણી શોભે છે, અને પાણી તથા કમળ બંને વડે સરોવર શોભે છે.આમ, ટેક નોલોજી વડે માનવતા અને માનવતા વડે ટેકનોલોજી શોભવી જોઈએ અને ટેક નોલોજી તથા માનવતા વડે સમગ્ર વિશ્વ શોભતું હોવું જોઈએ.

Prof. Hiren.p.Naik
B.Ed college,
bayad(s.k.)